

Péri Benedek

I. Szelim (1512–1520) perzsa dívánjának új kritikai kiadása elé: tudománytörténeti áttekintés és a *Díván* kézírathagyománya*

1. Tudománytörténeti áttekintés

I. Szelim egyszerre volt sikeres hadvezér és az irodalmi hagyományban jártas, elismert poéta. Hadvezéri és költői erényeit már a saját korában nagyra értékelték. Kortársainak róla alkotott véleményét ékesen példázza a történész, jogtudós és költő Kemálpasazāde (Kemālpasazāde; megh. 1534) Szelim halálára írt gyászversének refrénje: „Meghalt Szelim, halála szívbe mart. / Sirassa a toll, sirassa a kard!”¹

A szultánnak a hadszíntereken elért eredményeivel szemben a költészet terén nyújtott teljesítménye méltatlanul a feledés homályába látszik veszni. Míg más uralkodók költészetével a török irodalomtörténet sokat foglalkozott, a kutatók mintha megfeledkeztek volna Szelim verseiről. Történt talán mindez azért, mert ellentétben az Oszmán-ház más tagjaival, Szelim a verseit nem törökül, hanem jobbra perzsául írta. A szultán 1520-ban, pontosan ötszáz évvel ezelőtt hunyt el, s a kerek évforduló remek alkalmat szolgáltat ahhoz, hogy elkészüljön a költői életmű új kritikai kiadása.

Szelim sorai először 1811-ben jelentek meg nyomtatásban, de nem saját hazájában, hanem Európában. Heinrich Dietrich von Diez (1751–1817) a szultánt költőként is bemutató tanulmányának illusztrációjaként közölt egy gazelt (*gazel*) a tulajdonában lévő kéziratból.² Joseph von Hammer-Purgstall (1774–1856), bár az oszmán irodalom történetét feldolgozó hatalmas munkájában foglalkozott Szelimmal, mindössze két oldalt szentelt neki. A szultán költészetének rövid jellemzését Hammer egy kaszida (*kaşīde*) részletének fordításával, illetve

---

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2020.1.23>.

* Jelen írás egy korábban angolul megjelent tanulmány (Benedek Péri, Towards a New Critical Edition of Sultān Selīm’s Persian Divan. An Overview of the Manuscripts. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 4 (2020/1) 131–146) frissített és átdolgozott változata.

¹ A vers teljes szövegét ld. Recep Hasar, *Türk edebiyatında padişah ve şehzade mersiyeleleri. Yüksek lisans tezi*. İstanbul, 2018, 205–212.

² Heinrich Friedrich von Diez, Selim I als Dichter und Mann von Geist, als Regent und Mensch. In: Uö, *Denkwürdigkeiten von Asien in Künsten und Wissenschaften, Sitten, Gebräuchen und Alterthümern, Religion und Regierungsverfassung: aus Handschriften und eigenen Erfahrungen gesammelt*. I. Berlin, 1811. A kéziratot jelenleg a Staatsbibliothek zu Berlin gyűjteményében őrzik (Diez A oct. 80).

a Kinalizáde Haszán cselebi (Kınalızāde Hasan çelebi; megh. 1604) antológiájában olvasható néhány sorral illusztrálta.³ A 19–20. század fordulójára az oszmán irodalom egyik legjelentősebb európai kutatójává előlépett Elias John Wilkinson Gibb (1857–1901) egy korai, oszmán költők verseit angol fordításban tartalmazó kötetében egy Szelim-gazel fordítását adta közre.⁴

Szelim versgyűjteménye először a 19. század végén, 1306/1888–1889-ben látott napvilágot.⁵ Bár a gazeleket tartalmazó kötetet sajtó alá rendező Hüsejñ Hüsñi (Hüseyn Hüsni) ezt nem említi az előszóban, a számos kézirat bevonásával elvégzett összehasonlító vizsgálat világossá tette, hogy ez a kiadás mindössze egyetlen kézirat, a Szülejmánije-könyvtár (Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi) Fátih-gyűjteményében őrzött kötet (Fatih 3830) alapján készült. Hüsñi a kalligrafikus *neszthalik* írástípussal készült s elég jól olvasható kézirat átírása során viszonylag sok hibát követett el, emiatt kiadása megbízhatatlan. A félreolvasások javarészt a kézirat téves értelmezéséből fakadnak, amire álljon itt egy beszédes példa.

Az *Agarçi hašta Majnün şahna-yi dašt-i vafā būd-ašt* („Bár a szerelembeteg Medzsnún a hűség pusztaságának fejedelme volt”) kezdetű gazel záró párversének (*maḵtaʿ*) első félsora a következő: *Selīm az vādī-yi gam gar bi-taht-i šāhī uftād-ašt* „Ha Szelim a bánat völgyéből az uralkodás trónjára jutott”. Hüsñi kiadásában a ’ha’ jelentésű گر (*gar*) szó helyett a *g-b-r* betűsor áll (گیر), mert a kiadó az *r* betű alatt látható tintapöttyöt egy feltételezett *b* betűhöz tartozó pontként értelmezte.⁶

Manasztırlı Ahmed Dánis efendi (Manastırlı Aḥmed Dāniş efendi; megh. 1889) Hüsñi kiadását használta a néhány évvel később, 1312–1313/1894–1896 között készült, Szelim verseit magyarázó kommentárjához.⁷ Munkájának a szerző a *Destāvīz-i Dānis* (*Destāvīz-i Dāniş*; Dánis ajándéka/A tudás ajándéka) címet adta, és II. Abdülhamid szultánnak (1876–1909) ajánlotta. Úgy tűnik, Dánis efendi munkája során kijavította a Hüsñi szövegében talált félreértéseket, mert a fent említett hibát műve nem tartalmazza.⁸

Hüsñi munkája után két évvel jelent meg Isztambulban a *Bárika* (*Bāriqa*; Ragyogás) című kötet, amelyben a szerkesztő-fordító, Sejk Vaszfı (Şeyḫ Vaşfı)

³ Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte der Osmanische Dichtkunst bis auf unsere Zeit*. Pest, 1836, 159–160.

⁴ Elias John Wilkinson Gibb, *Ottoman Poems Translated into English Verse With Introduction, Biographical Notices, and Notes*. London–Glasgow, 1882, 33.

⁵ Hüsejñ Hüsñi, *Dıvān-i Javuz Szultān Szelīm*. Isztambul, 1306/1888–1889.

⁶ Fatih 3830, f. 12a; Hüsñi, *i. m.*, 39.

⁷ Dánis efendi művének szövegét ld. Beyza Terzi, *Destāvīz-i Dāniş* (*Yavuz Sultan Selīm Dıvānı’nın şerhi*). *Tenkitli metin ve inceleme* (s. 1–180). *Yüksek lisans tezi*. İstanbul, 2016; Seda Aydın, *Destāvīz-i Dāniş* (*Yavuz Sultan Selīm Dıvānı’nın şerhi*). *Tenkitli metin ve inceleme* (s. 180–366). *Yüksek lisans tezi*. İstanbul, 2016.

⁸ Terzi, *i. m.*, 158.

Szelim költészetéből néhány oszmán és százhatvan perzsa párverset közölt török fordítással együtt.⁹ A kötetet Hasan Gültekin egy 2015-ben megjelent cikkében újra kiadta, immár latin betűs átírásban.¹⁰

Igen röviden szól Szelimről Gibb az *A History of Ottoman Poetry* című hatkötetes összegző munkájának második kötetében: mindössze egyetlen török nyelvű, s a díván kézírataiban nem szereplő párvers angol fordítását adja közre. Gibb egy lábjegyzetben megemlíti a Hüsni féle kiadást és a British Museum (ma British Library) gyűjteményében őrzött kéziratot.¹¹

A szultán dívánjának első kritikai kiadására a 20. század elejéig kellett várni. Készítője egy ismert német iranista, Paul Horn (1863–1908) volt, aki II. Vilmos császár (1888–1918) felkérésére látott munkához.¹² A kéziratokat utánzó, díszes lapokra nyomtatott, szépen kalligrafált és aranyozott bőrkötésben kiadott kötet 1904-ben látott napvilágot.¹³ A nem mindennapi kiadvány exkluzív kiállítását az magyarázta, hogy a császár a könyvet ajándéknak szánta, s egy példányát el is küldte Szelim leszármazottjának, II. Abdülhamidnak szultánnak (1876–1909).¹⁴ A szultáni példányon kívül még száz, szerényebb kivitelű, puha kötésű példány is készült, s ezeket főként könyvtárak és válogatott európai tudósok kapták.¹⁵ A magyar iranisztika jeles képviselőjének, Kégl Sándornak (1862–1920) is sikerült egy kötetet megszereznie, amely halála után, minden bizonnyal a tudós többi könyvével együtt, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába került.¹⁶

Horn hat kézirat alapján állította össze a kritikai kiadás szövegét. Ezek közül négy nyugat-európai, kettő isztambuli könyvtárakból származott.¹⁷ A kézirat-

⁹ Sejh Vaszfî, *Bârika. Javuz Szultân Szelim 'in es 'ârî ile terdzsümeleri*. Isztambul, 1308/1891.

¹⁰ Hasan Gültekin, Yavuz Sultan Selim 'in Farsça beyitleriyle tercümeleri. *Turkish Studies* 10 (2015) 1217–1246.

¹¹ Elias John Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry*. II. London, 1902, 260–262. Gibb a szóban forgó lábjegyzetben azt is megjegyzi, hogy a British Museum perzsa kézíratait leíró katalógusában Charles Rieu az Add. 7786 jelzetű kézirat szerzőjeként tévesen II. Szelimet jelölte meg. Ld. Charles Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*. II. London 1881, 659–660.

¹² A kötet létrejöttének történetét ld. Klaus Kreiser, A Divan for the Sultan. Between Producing of an Oriental Text and the German Art of Printing. In: *Turkish Language, Literature and History. Travelers, Tales, Sultans and Scholars Since the Eighth Century*. Ed. by Bill Hickman–Gary Leiser. London–New York, 2017, 223–248.

¹³ Paul Horn, *Dīvān-i balāġat- 'unvān-i Sulṭān Salīm Ḥān-i avval*. Berlin, 1904.

¹⁴ Paul Horn, Der Dichter Sultān Selīm I. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 60 (1906) 97–111.

¹⁵ Kreiser, *i. m.*, 237–238.

¹⁶ A Kégl-hagyaték kérdéséhez ld. Apor Éva, Kégl Sándor és az Akadémia Könyvtára. In: *Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*. Szerk. Fekete Gézáné. Budapest, 2001, 274–276.

¹⁷ Horn, *Dīvān*, 2–3; Horn, Der Dichter, 99. Horn a következő kéziratokat használta: 1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi 3422; 2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Lala İsmail 449; 3. Paris, Bibliothèque nationale de France, Schefer 1373; 4. British Library, Add. 7786; 5. Staatsbibliothek, Diez A. oct. 80; 6. Uppsala, University Library, O. Nov. 21 (Tg. 191)/3.

másolatokban Horn összesen 305 verset talált. Ebből versformáját tekintve 2 kaszida, 300 gazel, 1 *terkīb bend* (*terkīb bend*) és 1 *tahmisz* (*tahmīs*).¹⁸ A munkálatok körülményeit, a kritikai kiadás összeállításakor követett alapelveket és a kéziratok rövid leírását Horn a kötet megjelenése után két évvel ismertette röviden egy Szelim költészetének szentelt, 1906-ban publikált tanulmányában.¹⁹

A kritikai kiadás, annak ellenére, hogy színvonalas munkáról van szó, hosszú ideig alig keltett visszhangot. Ennek talán a kis példányszám volt az oka, talán az, hogy az Oszmán Birodalomban keletkezett perzsa szövegek sokáig nem kerültek a tudományos érdeklődés homlokterébe. A kevés kivétel közé számított Kégl Szelim költészetéről szóló tanulmánya, amely nem tartozik a szerző legsikerültebb írásai közé. Kégl ugyanis mintha nem igazán lett volna tisztában azzal, ki is a versgyűjtemény szerzője, hiszen a szövegben keveredik a szafavida seregeket a csaldiráni csatában legyőző I. Szelim és a Szülejmán szultánt (1520–1566) a trónon követő II. Szelim (1566–1574) alakja, s a díván szerzője hol II. Bajezid (1481–1512), hol Szülejmán fiaként szerepel.²⁰

A török tudományos élet is viszonylag későn vett tudomást a kötetről. Ali Nihat Tarlan csak 1946-ban tette közzé Szelim verseinek török fordítását, első sorban Horn kiadására támaszkodva. Tarlan a kötet elé írt rövid előszavában megjegyzi, hogy ahol szükségesnek látta, ott a szöveget egybevetette a Millet Kütüphanesi kéziratával.²¹

Az Oszmán Birodalomban perzsául író szerzők s ezzel együtt a Szelim költésze iránti érdeklődés csak az 1990-es években kezdett megélni. A témáról elsőként Muḥammad Amīn Rayāhī írt monográfiát, s a kötetben néhány sort is közölt a szultántól. Bár a szerző egy lábjegyzetben megemlíti az isztambuli kiadást és Horn kötetét is, a szemelvényeket egy Szelimnek ajánlott műből idézi. A szóban forgó munka Mīr Alīsīr Nevājī (Mīr ‘Alīšīr Nevāyī; 1441–1501) *Medzsálsz an-nefāisz* (*Mecālīs an-nefā’is*; Kifinomultak összejövetelei) című irodalmi antológiájának perzsa fordítása, melyet egy, a szultáni udvarban dolgozó perzsa orvos, Šāh Muḥammad Kazvīnī (Šāh Muḥammad Ḳazvīnī) készített 927/1520–1521 és 929/1522–1523 között Isztambulban.²² A fordító Nevājī eredeti szövegét a kortárs költők munkásságának szentelt utószóval egészítette

¹⁸ Horn a *terkīb bendet* az általa használt egyik kézirat hibás megnevezését átvéve *terdzī bendnek* (*tercī’ bend*) nevezi. Műfajuk szerint az általa közreadott költemények a következőképpen oszlanak meg: 1 *tevḥīd* (*tevḥīd*), 2 *nat* (*na’t*), 1 *mūnādzsāt* (*mūnācāt*), 2 kaszida, 1 *tahmisz* és 298 gazel. Az egyes terminusok magyarázatát ld. a 37. lábjegyzetben.

¹⁹ Horn, *Der Dichter*, 98–101.

²⁰ Kégl Sándor, Szelim szultán mint perzsa költő. In: *Keleti tanulmányok. Goldziher Ignác születésének hatvanadik évfordulójára írták tanítványai*. Budapest, 1910, 183–203.

²¹ Ali Nihat Tarlan, *Yavuz Sultan Selim divanı*. İstanbul, 1946.

²² ‘Alī Ašğar Ḥikmat, Muqaddima-yi muṣaḥiḥ. In: ‘Alī-šīr Nevāyī, *Tazkira-yi Majālīs al-naḡā’is*. Bi-sa’t u ihtimām-i ‘Alī Ašğar Ḥikmat. Tehran, 1363/1984–1985, ۱–۷.

ki. A Szelimről szóló részben több olyan gazel is olvasható, amelyik egyik eddig fellelt kéziratban sem található meg.²³

Tahsin Yazıcı a Kis-Ázsiában perzsául író szerzőket pusztán az említés szintjén felsoroló munkáját 1992-ben publikálta.²⁴ A lista 2000-ben az *Encyclopaedia Iranica* internetes változatában angolul is napvilágot látott.²⁵

Az isztambuli könyvtárak gyűjteményeiben őrzött Szelim-kéziratok egy részét elsőként Şadi Aydın írta le a török szerzők perzsa dívánjait összegyűjtő, 2010-ben megjelent kötetében.²⁶ Könyvében a szerző összesen tizenhat kéziratot tárgyal, amelyek közül kettő azonban nem a szultán, hanem egy másik, szintén a Szelim költői nevet használó szerző verseit tartalmazza.²⁷

A 2010 és 2020 között eltelt egy évtizedben jelen írás szerzője egy sor olyan tanulmányt publikált, amelyik a szultán költészetének valamely aspektusával foglalkozott, vagy a díván kézirataiban megtalálható, nyomtatásban eddig meg nem jelent verseket tett közzé.²⁸

Veyis Değirmençay 2013-ban jelentetett meg vaskos monográfiát a perzsául verselő oszmán szerzőkről. Az oszmán költői antológiákat idéző munka Szelimről is megemlékezik, s a díván két korábbi kiadását alapul véve egy *terkib bendet* és egy gazel is közöl.²⁹ Két évvel később Naci Tokmak a Sáh Muhammad Kazvini antológiájában szereplő verseket jelentette meg török fordításukkal együtt.³⁰

²³ Nevāyī, i. m., 360–363.

²⁴ Tahsin Yazıcı, *Pārsī-nivīsān-i Āsyā-yi Şagīr*. Tehran, 1371/1992–1993.

²⁵ Tahsin Yazıcı, Persian Authors of Asia Minor. Part I. *Encyclopaedia Iranica*. <http://www.iranicaonline.org/articles/persian-authors-1>; Uő, Persian Authors of Asia Minor. Part II. *Encyclopaedia Iranica*. <http://www.iranicaonline.org/articles/persian-authors-2> (2020. július 14.).

²⁶ Şadi Aydın, *Türk edebiyatında Farsça divânlar ve divânçeler*. Ankara, 2010, 76–82.

²⁷ A két kézirat: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Halet Efendi İlavesi 154 és Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Zühdü Bey Kitaplığı 2141.

²⁸ Péri Benedek, Szelim szultán perzsa ğazaljai I. Az első megközelítés. In: *Varietas delectat. Tanulmányok Kégl Sándor emlékére*. Szerk. Dévényi Kinga. Budapest, 2010, 21–45; Uő, Milyen költő volt I. Szelim oszmán szultán? A 114. *gazel* tanúsága. *Keletkutatás* 2011. tavasz, 73–84; Uő, I. Szelim szultán kiadatlan perzsa versei I. *Keletkutatás* 2015. tavasz, 115–138; Uő, I. Szelim kiadatlan perzsa versei II. *Keletkutatás* 2015. ősz, 113–130; Uő, I. Szelim szultán (1512–1520) imitációs technikája. Két Háfiz parafrázis példája. *Keletkutatás* 2016. tavasz, 63–76; Uő, 'From Istāmböl's Throne a Mighty Host to Irān Guided I; / Sunken Deep in Blood of Shame I Made the Golden Heads to Lie'. Yavuz Sultan Selim's Persian Poetry in the Light of the Ottoman–Safavid Propaganda War. *Archivum Ottomanicum* 34 (2017) 183–192; Uő, The Influence of Mīr 'Alī-šīr Navāyī's Persian Poetry on the Ghazals of the Ottoman Sultan Selim I (1512–1520). In: *Alisher Navoiy va XXI asr*. Muh. Shuhrat Sirojiddinov. Toshkent, 2017, 74–80; Uő, Towards a New Critical Edition of Yavuz Sultān Selīm's Persian Dīvān. An Overview of the Manuscripts. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 4 (2020) 131–146; Uő, Yavuz Sultan Selīm (1512–1520) and His Imitation Strategies. A Case Study of Four Hāfiz Ghazals. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 73 (2020) 233–251.

²⁹ Veyis Değirmençay, *Farsça şiir söyleyen Osmanlı şairleri*. Erzurum, 2013, 580–583.

³⁰ Naci Tokmak, Yavuz Sultan Selim'in Dīvânında olmayan Farsça şiirleri. *Doğu Esintileri* 2 (2015/3) 1–18.

Az İstanbul Üniversitesi könyvtárának kéziratgyűjteményében található Szelim-kéziratokról készítette mesterszakos szakdolgozatát Sevda Saçan 2018-ban.³¹ A dolgozat a könyvművészet szempontjai szerint részletesen vizsgálta a szóban forgó öt kézirat kötését, illusztrációit, a kötetek lapjainak egyéb díszítéseit és a szöveget lejegyző írnokok írásmódját.

A *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 2019-ben egy teljes számot szentelt I. Szelimnek. A tanulmányok között több cikk is foglalkozott a szultán költészetével. M. Fatih Köksal Szelim különböző költői antológiákban fennmaradt török nyelvű verseit gyűjtötte össze.³² Beyza Terzi a szultán költészetéről alkotott véleményét igyekezett feltérképezni a versek alapján,³³ míg Seda Aydın annak próbált utánajárni, hogy az egyes uralkodói erényekről mi lehetett Szelim véleménye.³⁴ Szintén 2019-ben İbrahim Kaya két cikket is publikált Szelim dívánjáról. Az egyik Horn kiadását vette górcső alá,³⁵ a másik Tarlan fordítását vizsgálta.³⁶

Az új kritikai kiadás előkészítő munkálatait az Andrew W. Mellon alapítvány és az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram (OTKA) isztambuli könyvtári kutatásokra kapott ösztöndíja tette lehetővé. A kutatást a korabeli költői antológiák Szelim költészetéről szóló beszámolóit inspirálták. Szeih bej (Sehî bey; megh. 1548), Latîfi (Laţîfî; megh. 1582) és Kinalizâde Haszân cselebi Szelimről írt bejegyzései mind tartalmazznak rövidebb-hosszabb szemelvényeket a szultán verseiből, s ezek közül jó néhány sor nem szerepel Horn kiadásában. Mivel valószínűnek tűnt, hogy kell lenniük olyan kéziratoknak, amelyek a hiányzó sorokat is tartalmazzák, a projekt a kéziratok felkutatásával kezdődött.

Az online térben fellelhető digitális könyvtárakat is magában foglaló „kéziratvadászat” során Szelim dívánjának huszonegy olyan kéziratát sikerült összegyűjteni, melyeket Horn nem használt,³⁷ s ezekben közel ugyanannyi eddig publikálatlan költemény szerepel, mint amennyit az ő kiadása tartalmaz. A díván szövege így jelentősen megnőtt, jelenleg a következőkből áll: 1 *tevhîd*, 1 *münâdzsât*, 1 *nat*, 1 *terkîb bend*, 10 *kaszîda*, 555 *gazel*, 1 *muhammesz* (*muhammes*), 2 *tahmîsz*, 12 *kita* (*kîṭ‘a*), 9 *rubâi* (*rubâ‘î*) és egy önálló párvers.³⁸

³¹ Sevda Saçan, *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde yar alan Yavuz sultan Selim Divanı’nın tezyini açıdan değerlendirilmesi*. *Yüksek Lisans Tezi*. Isparta, 2018.

³² M. Fatih Köksal, Yavuz Sultan Selim’in Türkçe şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 20 (2019/40) 267–326.

³³ Beyza Terzi, Yavuz Sultan Selim’in şiir anlayışı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 20 (2019/40) 401–416.

³⁴ Seda Aydın, Sultan-şair olarak Yavuz Sultan Selim. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 20 (2019/40) 469–484.

³⁵ İbrahim Kaya, Yavuz Sultan Selim’in Paul Horn tarafından neşredilen matbu Farsça divanı hakkında bazı düşünceler ve öneriler. *International Social Studies Journal* 5 (2019) 6562–6585.

³⁶ İbrahim Kaya, Yavuz Sultan Selim’in matbu Farsça divanı ile Tarlan tercümesinin karşılaştırılması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12 (2019) 119–129.

³⁷ A gyűjtőmunka kilenc olyan kéziratot tárt fel, melyet a korábbi szakirodalom nem említ.

³⁸ A *tevhîd* (*tevhîd*) Isten egyedüliségét dicsérő vers. A *münâdzsât* Istenhez szóló fohász.

Fontos megjegyezni, hogy bár a Szelim-szövegkorpusz Horn kiadásához képest majdnem a duplájára nőtt, a korabeli antológiákban közölt párversek közül még van olyan, amely így sem került elő. Ezek vagy még lappangó, vagy az idők során elpusztult kötetekben lehetnek. A továbbiakban a kritikai kiadáshoz felhasznált kéziratok leírása következik, és szó esik majd a kéziratok egymáshoz való viszonyáról is.

2. A díván kéziratai³⁹

2.1. Millet Kütüphanesi, A. E. Farsça 324 (=AE)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 81 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 14 sorral. A kolofon (f. 80a) tanúsága szerint a kéziratot Oszmán el-Futúhí ('Osmān el-Futūhī) másolta a hidzsra szerinti 980. évben (1572–1573). A másolás helye ismeretlen. A kötet egy visszafogottan díszített dupla oldallal, *szervelevhával* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet festett *ünvān*, festett fejléc, két kisebb panel és arany szövegkeret tesz teljessé. A szövegkeretet, ahol van ilyen, később egyszerű kék (f. 2b–3a) vagy fekete vonallal (f. 3b–8b) rajzolták meg.

A hat dicsőítő szöveget tartalmazó kaszída-fejezetet (f. 1b–14a) a *münádzsát* (f. 1b) és a *terkib bend* (f. 2a–3a) vezeti be. A következő szöveg-egység (f. 14b–17a) a *tevhíddel* indul (f. 14b–15b), és a *muhammeszen* (f. 15b–16a) kívül a Sáhí, illetve Dzsámí versére írt *tahmísz*t (f. 15b–16b; f. 16b–17a) tartalmazza.

A gazel-fejezet a 17b oldalon kezdődik, és 221 gazelt, egy *rubáit* és egy szabadon álló bejtet foglal magába. Néhány oldalon utólag újabb gazelek kerültek a margóra (f. 18b, 33b, 36b, 39a, 55b, 58a, 58b, 63b, 75b). A 18b és 33b oldalakon látható költeményeket egy olyan későbbi tulajdonos írta a lap szélére, aki

---

A *nat* (na 't) Mohamed prófétát dicsőítő költemény. A *terkib bend* 5–12 párverset tartalmazó versszakokból álló klasszikus versforma. Leggyakoribb rímképlete aa xa xa bb / cc xc xc dd, stb. A kaszída hosszabb lélegzetű, párversekből álló dicsőítő költemény. Rímképlete aa xa xa xa, stb. A gazel rövidebb, általában páratlan számú (5–11) párversből álló költemény. Témája főként a szerelem. Rímképlete megegyezik a kaszídaéval. Fontos jellegzetessége, hogy az utolsó párversben a költő általában megadja írói álnevét. A *muhammesz* ötsoros versszakokból álló költemény. A *tahmísz* a *muhammesz* speciális változata, amely oly módon jön létre, hogy a szerző egy már létező gazel minden párverse elé odailleszti saját három fősorát. A *kita* általában rövid, párversekből álló költemény, amely szerepét tekintve nagyon közel áll az európai költészetből ismert epigrammához. Rímképlete xa xa xa, stb. A *rubái* négy fősorból álló, sajátos ritmusú, rövid költemény. Rímképlete aaba vagy aaaa.

³⁹ Mivel a kéziratokat csak digitális formában volt alkalmam szemrevételezni, leírásuk nem tartalmazza az olyan fontos kodikológiai információkat, mint a kötés és a papír milyensége vagy a kézirat méretei. Jelen tanulmányban a kéziratokat a rövidítésük alapján felállított betűrendben közlöm.

a kézirat anyagát a 49a oldalig összevetette Horn munkájával, és a példányából hiányzó, de ott meglévő versek első párversét a Horn-féle kiadás sorszámaival együtt itt-ott feljegyezte a margóra. A jegyzetek *rika* (*rik'a*) írástípusa 19. századi tulajdonosra utal, aki akár a Millet Kütiüphanesi jogelődjét alapító híres könyvgyűjtő, Ali Emírî ('Alî Emîrî; 1857–1923) is lehetett. A példány annak ellenére nem szerepel Aydın könyvében, hogy Tarlan fordítása előszavában megemlíti.

2.2. *Amasya Beyazıt İl Halk Kütiüphanesi 586 (= Amasya)*

A *neszthalik* írástípussal készült kézirat 66 számozatlan fólióból áll, oldalanként átlagban 13 sor található benne. A kézirat datálatlan, az írnok neve és a másolás helye ismeretlen. A 46a fólión látható, datált bejegyzés alapján biztosan állítható, hogy a kéziratot annak rögzítése, vagyis 1086/1675–1676 előtt fejezték be, az első előzéklap hátoldalán lévő tulajdonosi pecsét alapján feltételezhető, hogy Amaszjában. A pecsét ugyanis egy bizonyos Abdüllatîf ('Abd al-Laţîf) imám által létrehozott kegyes alapítvány (*vakuf*) pecsétje. Az alapító minden valószínűség szerint azonos egy régi amaszjai család sarjával, a könyvtárlajdonos Abdüllatîffal, aki a 17–18. század fordulóján a helyi Bajezid dzsámiban teljesített szolgálatot.⁴⁰ A díván szövege az 1b lapon kezdődik és a 44b-n ér véget.

A kötet, akárcsak a díván sok más kézírata, a *tevhîd*del kezdődik, amely Horn kiadásában is az első költemény (*Ay tu-râ pardayi 'izzat 'alam-i yaktâyî* „A dicsőség leple egyedüliséged jele”). Mivel az első lapot követő néhány fólió elveszett, ezért a költemény vége és a gazeleket tartalmazó rész első néhány verse hiányzik. A 2a lap a Horn kötetében tizedik helyen álló költemény (*Bi-râh-i ğam guzar na-bvad bi-ħud har bî-sar u pâ-râ* „Nem minden elesett tud egyedül végigmenni a bánatod utcáján”) második párversével kezdődik. A *tevhîd*en kívül a kézirat egy Amîr Sâhî (Amîr Şâhî; megh. 1453) gazelje ihlette *tahmîszt* (f. 44a–b) és 162 gazelt tartalmaz. Ez utóbbiak közül néhány, például a *Mastâna ĉaşm-i yâr dar âmad zi-ħ'âb surħ* („A kedves szeme vörösen ébredt az álomból”) félsorral kezdődő, töredékes (f. 15a), a *Dar jihân bas ki bi-ġam şuħbat-i man dar payvast* („A világon sok az olyan, aki a bánata miatt lett a társam”) kezdetű vers pedig csak ebben a kötetben olvasható (f. 11a). Ez a kézirat nem szerepel Şadi Aydın 2010-es felsorolásában.

⁴⁰ Hasan Yerkazan, Halil b. Seyyid Abdüllatîf Amâsî (v. 1196/1782) ve Câmî'u'l-Asġar adlı eseri. In: *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu. 21–23 Nisan–Amasya. Bildiri kitabı* 1. Haz. Şuayip Özdemir–Ayşegül Gün. Amasya, 2017, 107.

2.3. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi 321/4* (= *Ankara*)

A díván szövege itt egy gyűjteményes kötet része, amely a következő szövegeket tartalmazza: a. *Ġazeliyât-i Amîr Husrau Dihlavî* (f. 1b–109b); b. Idrîs-i Bidlîsî, *Rabî‘ al-abrâr* (f. 114b–137a); c. *Dîvân-i Amîr Humâyûn* (f. 140b–171a); d. *Dîvân-i Selîmî* (f. 172b–191a). A négy datálatlan rész négy különböző írnok munkájának látszik. A Szelim dívánját elkészítő másoló neve és a másolás helye nem derül ki a kéziratból. A *nesztalik* írástípussal készült kézirat oldalanként átlagosan 17 sort tartalmaz, a szöveg keretét piros tintával húzták meg. A szöveg a *tevhîd*dal kezdődik, és 94 gazelt tartalmaz, amelyek három nagyobb egységben, a rímelő sorvégek szerinti betűrendbe rakva találhatók.⁴¹ Şadi Aydın e kéziratáról nem tesz említést.

2.4. *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi 2077* (= *Atıf 2077*)

A *nesztalik* írástípussal készült kézirat 27 számozott fóliót és oldalanként átlagosan 21 sort tartalmaz. A 27b oldalon olvasható kolofon szerint a kéziratot Szejjîd Ibrahim al-Müderrişz (Seyyid İbrâhîm al-Müderriş) másolta, és a munkáját 1211/1796–1797-ban fejezte be. A szöveg a másolás helyét nem említi. Az első előzéklap hátoldalán lévő tulajdonosi bejegyzés szerint a kötet 1216/1801–1802-ben egy bizonyos Oszmán Atıf (‘Osmân ‘Aţîf) tulajdonában volt. A lapon ezen kívül Abdullah Efendizâde (‘Abdullâh Efendizâde) tulajdonosi bejegyzése és egy bizonyos Musztafa efendi (Muştafâ efendi) kegyes alapítványának talán a 1213/1798–1799-as évszámot tartalmazó pecsétje látható.

A kézirat díszes dupla oldallal (*şerlevha*; *serlevha*) kezdődik, az első három verset szépen festett fejléc (*ünvân*; ‘*ünvân*) vezeti be. A szöveget különböző szélességű kék és arany csíkok keretezik. A díván első verse a *tevhîd* (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a), a *münâdzsât* (f. 2a–2b) és a *terkîb bend* formában megírt hosszú *na‘t* (ff. 2b–3b) követ. A gazeleket tartalmazó részben (ff. 3b–27b) 139 vers olvasható. A kézirat nem szerepel Aydın felsorolásában.

2.5. *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Atıf Efendi 2078* (= *Atıf 2078*)

A *nesztalik* írástípussal készült kézirat 64 számozott fóliót és oldalanként átlagosan 15 sort tartalmaz. A kézirat datálatlan, a másoló neve és a másolás helye ismeretlen. Az első előzéklapon egy bizonyos Ibrahim Hilmi (İbrâhîm Hilmi) tulajdonosi bejegyzése és Musztafa Atıf efendi (Muştafâ ‘Âtıf efendi) alapítvá-

---

⁴¹ A gazeleket tartalmazó három egység kezdő oldalai: f. 173a, f. 183b, f. 187b.

nyi könyvtárának évszámot (1283/1866–1867) is tartalmazó pecsétje látható. Az oldal *Dīvān-i sulṭān Selīm* formában a kötet címét is tartalmazza. A kötetet a kaszidákat, illetve a gazeleket tartalmazó fejezetek elején egy-egy *ünvān* díszíti (f. 1b, 13b), a szöveget kék és arany csíkokból álló keret veszi körül.

A díván szövege a *münádzsáttal* kezdődik (f. 1b), amelyet a *terkib bend* formában írt *nat* követ (f. 1b–3a). A kaszidákat tartalmazó fejezetben (f. 3a–12b) hat dicsköltemény található. A gazel-fejezetben a *tevhidet* (f. 13b–14a) és a rövid *natot* (f. 14a–b) követően 208 gazel olvasható. A kézirat nem szerepel Aydın felsorolásában.

2.6. *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi 3422 (= Esad)*

A kéziratot Horn is felfedezte, és tartalmát beépítette a kritikai kiadás szövegébe. Szelim dívánjának ezen példánya egy különleges gyűjteményes kötet része, melyet részleteiben is érdemes megismerni. Aydın állítása szerint a díván szövegét 926/1520-ban másolta le az ismeretlen írnok,⁴² de a kötet egészét átnézve sem sikerült olyan adat nyomára bukkanni, mely ezt a feltételezést megerősítené. A digitális katalógus a másolás feltételezett idejét illetően nem tartalmaz információt. A kötetben található valamennyi szöveg egyetlen írnok keze nyomát viseli. A másolás ideje mellett a helye is ismeretlen. A *neszhi* írástípussal készült kolligátum 263 számozott lapot tartalmaz. Az oldalak közepén látható tükörbe írt szöveg átlagosan 17, a lapszéleken futó 31 sort számlál. Az első előzéklap hátoldalán megadott cím *Medzsmú‘a-ji devāvīn-i Fārszi* (*Mecmū‘a-yi devāvīn-i Fārsi*; Perzsa dívánok gyűjteménye) világossá teszi, hogy a kötet több költő versgyűjteményét is tartalmazza. A díszes tartalomjegyzék a következő oldalon (f. 1a) látható.

A kötet határozott szerkesztői elvet tükrözve több, jól elkülöníthető egységre bomlik, amelyek egy, a szövegtükörbe írt versgyűjteményből és egy vagy két, a lapszéli margóra írt dívánból állnak. Az egységeket azonos versmértékre, rímre és refrénszerűen ismétlődő elemre, *redífre* (*redīf*) írt kaszidák választják el egymástól. A metrum minden esetben *remel-i müszemmen-i mahzūf* (*remel-i müszemmen-i mahzūf*; - . - - | - . - - | - . - - | - . - -), a rím *-ar*, a *redīf* pedig a kopula (*ast ‘van’*)

A szövegtükörben olvasható első díván Szelim versgyűjteménye (f. 1b–48b), melyet szépen díszített *ünvān* előz meg. A kötet a *tevhiddel* és a *münádzsáttal* kezdődik, és 231 gazelt, valamint egy Dzsámí (Cāmī; megh. 1492) gazelje ihlette *tahmísz*t (f. 48b) tartalmaz.

Szelim dívánja mellé, a lapszélre, Amír Sáhí dívánját másolták (f. 2a–36a), ami azért érdekes, mert Latífi azt írja, hogy a szultán költészete a perzsa kortár-

⁴² Aydın, *i. m.*, 77.

sak szerint leginkább Sáhíéhoz hasonlít.⁴³ Sáhí dívánját a lapszélén Járié (Yārī) követi (f. 36–46). A következő egységet, amely a tükörben Ázeri (Āzerī; megh. 1462), a lapszélén pedig Fettáhi (Fettāhī; megh. 1448) dívánját tartalmazza,⁴⁴ egy hagyományosan Farid ad-Din Attárnak (Farid ad-Dīn ‘Attār; megh. 1220) tulajdonított kaszida vezet be (f. 49b–51b), és Emír Hüsrev Dihlevi (Emīr Hüsrev Dihlevī; megh. 1325) *Daryā-yi abrār* (Az igazak tengere) címen emlegetett dicsköltménye (f. 89b–92b) zárja le.

A következő dívánokat tartalmazó egység fő szöveggént Āsafi Heravi (Āṣafī Heravī; megh. 1517) dívánjából és Hümájün Iszferejnī (Hümāyūn Isfereynī; megh. 1496) lapszélre írt versgyűjteményéből áll (f. 93b–130b; f. 94b–124b). A záró dicsvers Mír Alisír Nevájí *Tuhfatu ’l-afkār* (A gondolatok ajándéka) című költeménye (f. 131b–134a).⁴⁵

Az ezt követő egységben a tükörben Ehlí Sírázi (Ehlī Šīrāzī; megh. 1535), a lapszélén Áhí (Āhī; megh. 1501) és Hátifi (Hātifi; megh. 1521) gazeljei olvashatók (f. 136b–155b; f. 156a–176b). A 168a és a 176b oldalak közti részt különböző költők versei töltik ki, majd Szuhejlí (Süheyli) és Bannái (Bannā’ī; megh. 1512) dívánja következik a tükörben, illetve a lap szélén (f. 177b–197b; f. 178a–198a). Az eddig nem azonosított költő által szerzett záró kaszidát követően a kézirat szerkezete megváltozik. A tükörben olvasható versgyűjtemények szövege ettől kezdve „átfolyik” a margóra. Az itt közölt szövegek Hiláli (Hilālī; megh. 1529), Rijázi (Riyāzī; megh. 1479), Mevláná Leáli (Mevlānā Le’ālī), és Mání (Mānī; megh. 1508) gazelekből álló versgyűjteményei.

A kötetben szereplő dívánok szerzői valamennyien az oszmánok számára sok szempontból kulturális mintaként szolgáló timurida kor (körülbelül 1405–1508) ismert és elismert költői közé számítanak. Szelim dívánja minden bizonnyal nem véletlenül került az illusztris alkotókat felsorakoztató kötet első helyére. A szerzők összeválogatása és Szelim dívánjának a helye tudatos szerkesztői döntésnek tűnik, amelynek célja az volt, hogy a szultán költészetét meghatározza a kortárs irodalmi teljesítmények kontextusában. Az ismeretlen szerkesztő, komoly irodalmi értékítéletéről téve tanúbizonyságot, Szelim verseit nem a korban legkiválóbbnak számító Dzsámí költészetével versenyezteti, de helyét teljesen egyértelműen a Dzsámí mögött felsorakozó timurida második vonal élén jelöli ki.

2.7. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih 3830 (= Fatih)

A *nesztalik* írástípussal készült kötet 30 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 13 sorral. Az 1b oldalon díszes *ünvân* látható, a szöveget arany és kék

⁴³ Latifi, *Tezkiretü ’ş-şu’arâ ve Tabsiratü ’n-nuzamâ*. Haz. Rıdvan Canım. Ankara, 2018, 107.

⁴⁴ Esad f. 55a–88b.

⁴⁵ A kéziratban *efkār* helyett *efşār* áll (Esad f. 134a).

vonalakból álló keret veszi körbe. Az 1a oldalon látható pecsét és tulajdonosi bejegyzés tanúsága alapján a kézirat valamikor I. Mahmud szultán (1730–1754) könyvtárának állományát gyarapította.⁴⁶

Horn 1906-os cikkében megemlíti, hogy látta a kéziratot, ám mivel jelentéktelennek ítélte, a kritikai kiadás készítése során nem használta.⁴⁷ Bár Horn igen jó érzékkel és szerencsésen nyúlt a témához, ezúttal tévedett, mert bár a Fatih kézirat datálatlan, teljesen bizonyos, hogy a korai kéziratok közül való. A híres kalligráfus, Szultán Ali Meshedi (Sultān ‘Alī Meṣhedī) egyik tanítványa, Abd el-Vāhid Meshedi (‘Abd el-Vāhid Meṣhedī) készítette,⁴⁸ minden bizonnyal Nagy Szülejmán uralkodása idején. Gelibolulu Musztafa Áli (Gelibolulu Muṣtafā ‘Ālī; megh. 1600) írnokokról szóló művében ugyanis azt írja Abd el-Vāhidről, hogy az említett uralkodó idejében érkezett Isztambulba, „és a sahok sahja kegyéből magas rangra jutott”.⁴⁹

A kötetben szereplő első vers a *tevhid* (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a), a *terkib bend* (f. 2b–3b), majd 104 gazel követ. A kéziratot az *-ār* rímre és *-ī redifre* írt kaszida zárja (f. 29b–30a).

2.8. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 3630 (= HM)

A *nesztalik* írástípussal készült kötet 65 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 17 sorral. A másoló, Muhammed Fikri el-Hüseyjni (Muḥammed Fikrī el-Ḥüseynī), 1293/1876-ban fejezte be a kötetet. A másolás helye ismeretlen.

A díván szövege a *münádzsáttal* kezdődik (f. 1b), melyet a *terkib bend* követ (f. 1b–3a). A kaszida-fejezet (f. 3a–11a) hat dicsverset tartalmaz. A gazeleket magában foglaló egységben (*gazeliját*; *gazelijāt*), mely a *tevhiddel* és a rövid *nattal* indul, 247 gazel, egy *muhammesz* (f. 39b) és egy Sáhí gazelje ihlette *tahmísz* olvasható (f. 37a–b). A gazelek között több olyan vers is van, amely más kéziratból eddig még nem került elő.

2.9. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü F 929 (= İÜ 929)

A *neszhí* írástípussal készült kötet 53 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 19 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló neve és a másolás helye ismeretlen.

⁴⁶ A pecsét azonosításához ld. Günay Kut–Nimet Bayraktar, *Yazma eserlerde vakıf mühürleri*. Ankara, 1984, 31.

⁴⁷ Horn, *Der Dichter*, 99.

⁴⁸ A kolofont ld. Fatih, f. 30a.

⁴⁹ Esra Akin-Kıvanç, *Mustafa ‘Ālī’s Epic Deeds of Artists. A Critical Edition of the Earliest Ottoman Text about the Calligraphers and Painters of the Islamic World*. Leiden–Boston, 2011, 226.

Az 1b oldalon díszes *ünván* látható, a szöveget arany és kék csíkokból álló keret öleli körbe.

Bár az írás stílusa alapján 16. századnak tűnő kézirat elkészültének pontos ideje nem ismert, az 1a oldalon látható bejegyzés szerint a másolat Jemen kormányzója, Murád pasa számára készült. Ha igaz a feltételezés, hogy a bejegyzésben említett személy azonos az 1611-ben elhunyt, Kujudzsu Murád pasaként (Kuyucu Murād paşa) ismert oszmán tisztségviselővel, aki 1575 és 1580 között volt a tartomány kormányzója,⁵⁰ akkor a példány a pasa jemeni megbízatása idején, vagyis valamikor az említett öt éves időtartam alatt készülhetett, talán Jemenben.

A díván szövege a *münádzsáttal* kezdődik (f. 1b), amelyet a *terkib bend* követ (f. 1b–3a). A kaszída-fejezet (f. 3a–11a) hat dicsverset tartalmaz. A *gazeliját* rész, amely a *tevhi*dde (f. 11a) és a rövid *nattal* (f. 11b) indul, 218 gazelt tartalmaz, és a Sáhí gazelje ihlette *tahmísz*t.

2.10. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü F 1016 (= İÜ 1016)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 42 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 13 sorral. Az 1b lapot *ünván* díszíti. A szöveg körüli keret zöld, arany és kék csíkokból áll.

Bár a másolás dátuma és helye nem ismert, a pár szavas kolofonból (f. 42b) egyértelmű, hogy ez a kézirat is Abd el-Váhid Meshedí munkája, tehát valamikor Szülejmán uralkodása alatt készülhetett Isztambulban.

A díván első költeménye a *tevhi*d (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a–3a) és a *terkib bend* követ (f. 3a–5a). A kaszídákat tartalmazó részben csak az *-ar* rímre és *-aş redífe* írt költemény szerepel (f. 5a–6b). A gazel-fejezet (f. 6b–41a) 131 költeményt tartalmaz. A kézirat az *-ār* rímre és *-ī redífe* írt dicsverssel zárul (f. 41a–42b).

2.11. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü F 1330 (= İÜ 1330)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 67 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 11 sorral a szövegtükörben és 12 sorral a lap szélén.

A kézirat könyvművészeti szempontból különlegesen szépen kiállított, exkluzív módon díszített, illusztrált példány. Az oszmán miniatúrafestészet történetét bemutató, *Ottoman Painting* című összefoglaló munka szerzői a

⁵⁰ Ömer İşbilir, Kuyucu Murad Paşa. In: *İslam Ansiklopedisi*. XXVI. İstanbul, 2002, 507–508.

kéziratot a szultáni műhely mesterműveként jellemzik, és azt feltételezik, hogy a horászáni stílusban díszített kötet valamikor 1515 és 1520 között születhetett meg.⁵¹ Ahmed Ateş az isztambuli könyvtárakban fellelhető perzsa verses műveket összegző katalógusában egyenesen úgy vélekedik, hogy a kötet Szelim számára készült.⁵²

Mindkét feltételezés nagy valószínűség szerint megállja a helyét, hiszen a 67a lap alján, a szövegtükör alatt, a lapszélt díszítő növényi minták között Szelim mandula alakú könyvtári pecsétje tűnik fel, rajta a szultáni tugarával. Az is jól látható, hogy a pecsét alatti üres hely a minta szerves része, az illusztrátor a pecsét helyét a mintába eleve belekombinálta. Természetesen ez annak a lehetőségét is felveti, hogy a kötet szövegének összeállítója maga Szelim volt.

A kötet másolója a kolofonban Sehszüvâr el-Szelímínek (Şehsüvâr el-Selîmî) nevezi magát, de pontos azonosítása további kutatást igényel. A kézirat négy miniaturát tartalmaz, amelyek párosával, egymással szemben helyezkednek el. Az elsőn (f. 27b) a szultán vadászat közben látható, a másodikon (f. 28a) a palotájában, két ifjú társaságában, akik közül az egyik egy könyvből olvas fel. A második pár festményen (f. 59b–60a) két vadászcímet látható. Az egyikben a szultán egy párducra sújt le a kardjával, a másikon egy lovára támadó oroszlán-nal harcol. Az 1b–2a és az 5b–6a oldalpáron két exkluzív kivitelezésű *szerlevha* látható. Majdnem minden oldalon festett virágokkal teli panelek törik meg a szövegtükör egyhangúságát. A versek záró párverseit (*makta*; *maḳta'*) jobbról és balról két, egymással szembenéző angyal fogja közre. A margókat oldalként váltakozó módon, arany fröcsköléssel, növényi motívumokkal vagy különféle állatok, majmok, szarvasok, madarak képeivel díszítették. Az elegánsan kalligrafált írás a késő timurida kor kulturális központja, Herat kalligráfusainak stílusát idézi. A szöveget körülfogó keret kék, zöld és arany csíkokból áll.

A díván szövege a *tevhi*ddele kezdődik (f. 1b–2a), majd a rövid *nat* (f. 2b), a *münâdszât* (f. 3a) és a *terkîb bend* formában írt hosszú *nat* következik (f. 3b–5b). A gazel-fejezet (f. 5b–63 a szövegtükörben; 5b–67a a lap szélén) 230 gazelt foglal magába. A gazeleket követő szövegegységben (f. 63a–67a) néhány *kita*, *rubái* és egy *tahmîsz* olvasható.

A 24b oldalt követően néhány lap rosszul van bekötve, a 24b oldalt nem a 25a-nak, hanem a 25m-mel jelzett oldalnak kellene követnie. A példány jó néhány máshol elő nem forduló verset tartalmaz.

⁵¹ Serpil Bağcı–Filiz Çağman–Günsel Renda–Zeren Tanındı, *Ottoman Painting*. Ankara, 2010, 61–62.

⁵² Ahmed Ateş, *İstanbul kütüphanelerinde Farsça manzum eserler*. İstanbul, 1968, 466.

2.12. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü F 1331* (=İÜ 1331)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 78 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. A kolofon szerint a másolatot egy Szejjid Abdî (Seyyid ‘Abdî) nevű írnok készítette 1229/1814–1815-ben.⁵³

A kötet egy rövid prózai bevezetővel (f. 1b–5a) kezdődik, amely Szelim uralkodásának és hadjáratainak fontosabb eseményeit összegzi. A 6b oldalon egy festmény látható, mely a könyvtárában olvasó szultánt egy fiatal fiú társaságában ábrázolja. Az 1b és a 8b oldalakat egy-egy szépen kivitelezett *ünvân* díszíti. A szöveg körüli keret arannyal van meghúzva.

A díván szövege néhány apró eltéréstől, javítástól eltekintve a Millet Kütüphanesi példányának pontos mása (ld. lentebb).

2.13. *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü F 1607* (=İÜ 1607)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 48 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló személye és a másolás helye ismeretlen. Az 1b oldalon *ünvân* látható, a szöveg körüli keret az első oldalpáron egy kék vonalak által közrefogott arany sávból áll, később egy egyszerű piros vonal.

A díván első verse a *münâdzsât* (f. 1b), amelyet a *terkîb bend* (f. 2a–3a) követ. A 3a oldalon látható fejléc a *tevhîdet* (f. 3a–b) *nat*-nak írja. A rövid *nat* a 4a oldalon olvasható. A gazel-fejezet (f. 4a–48b) a 214 gazel mellett a Sâhî (f. 24a) és Dzsamî (f. 34b–35a) gazelje ihlette *tahmîszt* is tartalmazza. Valaki a 32b oldalon a lap szélére Szelim egyik híres versét, a *Laşkar az taht-i Sitânbul sūy-i Īrân tâhtam* („İszambul trónjáról sereget vezettem Iránba”) kezdetű gazelt másolta. A példány érdekessége, hogy néhány ritka kivételtől eltekintve a kötet másolója a gazelek szövegéből csak öt párverset közöl.

2.14. *The National Library of Israel, Yahuda Ms. Ar. 1128* (= Jerusalem)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 65 számozott és egy üresen maradt lapból áll, oldalanként átlagosan 12 sorral.⁵⁴

---

⁵³ Aydın (*i. m.*, 81.) a másolás dátumaként az 1222-es évet adja meg, de a kolofonban egyértelműen látszik a 9-es számjegy.

⁵⁴ A rendelkezésemre álló digitális másolatból hiányzik a 28. fólió.

A másolatot 961 rebü’l-evvel havában (1554 februárjának közepén) fejezte be Isztambulban Muzafer Alí (Muzafer ‘Alī) kalligráfus mester, akiről egy korabeli forrás a következőket jegyezte fel: „Az illusztrációk mellett könnyű kézzel készített gyönyörű szövegmásolatokat. Szépen írta a *neszthalikot*, értett az arannyal fröcskölés és az aranyozás mesterségéhez, kiemelkedett a színezésben és a lakkmunkában. Kevesen olyan sokoldalúak, mint ő; egy albumot is összeállított.”⁵⁵

A kézirat arannyal fröcskölt papírra készült, amely – a fenti idézet fényében – nem lehetetlen, hogy szintén a másoló keze munkáját dicséri. Az 1b oldalt szépen kivitelezett *ünvân* díszíti, a szöveget több arany csikból álló keret öleli körbe. Az 1a oldalon lévő tulajdonosi pecsét szerint a kötet egy időben II. Szelim könyvtárának állományába tartozott.

A díván szövege a *münâdzsáttal* (f. 1b–2a) kezdődik, amelyet a *terkib bend* követ. A kaszida-fejezetben (f. 3b–11a) három dicsvers található. A gazel-fejezet a rövid *nat* első három párversével kezdődik (f. 11a), a költemény többi része hiányzik. A lap másik oldala (f. 11b) a *Zi âh u nâla tâ kay pîš-i mardum bad kunam mârâ* („Meddig fogok még szégyenkezni az emberek előtt [sok] sóhajtozás[om] és jajgatás[om] miatt?”) kezdetű gazel utolsó két bejtjével indul. Mivel a szöveg alapján kizártnak tűnik, hogy a *nat* és a gazel között oldalak veszték volna el, talán a másoló figyelmetlensége miatt hiányoznak sorok, akár egész versek a szövegnek ezen részéből. Mivel a digitális másolat hiányos, és a kötetből az 57b–58a oldal között egy lap biztosan kiesett, a versek számát csak hozzávetőlegesen lehet megmondani. A dívánnak ez a példánya 180-nál valamivel több gazelt tartalmazhat. Aydin nem ismerte ezt a kéziratot.

2.15. Süleymaniye Yazma Eser Kütiüphanesi, Lala İsmail 449 (= Lİ)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 38 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló személye és a másolás helye ismeretlen. A 38b és 39a oldalakon olvasható, datálatlan feljegyzések írástípusa azt sugallja, hogy ezek a bejegyzések valamikor a 17. században kerültek a kötetbe.⁵⁶ Ha ez igaz, akkor a dívánnak ez a kézírata nem lehet későbbi, mint ez az időpont.

Az 1a oldalon az I. Abdülhamid szultán (1774–1789) által 1777-ben alapított Hamídiye Könyvtár pecsétje látható. Minden valószínűség szerint ez volt a dívánnak az a példánya, melyet Horn is felhasznált a kiadásához. A *tevhiidet*,

⁵⁵ Vladimir Minorsky, *Calligraphers and Painters. A Treatise by Qādī Aḥmad, Son of Mīr Munshī (circa A.H. 1015/1606)*. Washington, 1959, 186.

⁵⁶ Köszönettel tartozom kollégámnak, Kovács Nándor Eriknek, aki segített eligazodni a nehezen olvasható oszmán bejegyzések között.

a kéziratban *tevhíd*nek nevezett *münádzsát*ot, valamint az itt *terdzsí bend*nek mondott *terkib bend*et megelőző fejlécek megerősítik a feltételezést.

A díván szövege a *tevhíddel* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a), a *münádzsát* (f. 2b) és a *terkib bend* (f. 2b–4a) követ. A kézirat ezeken kívül 148 gazelt tartalmaz (f. 4a–38a).

2.16. *Kitābhāna, Mūza va Markaz-i Asnād-i Majlis-i Šu'rā-yi Islāmī, Teherán, Ms. 13392 (= Majlis 13392)*

A *sikasza-nesztalik* írástípussal készült kötet 110 számozott lapból áll, oldalanként átlagosan 21 sorral a szövegtükörben és 17 sorral a lap szélén. A 46. fólió hiányzik a rendelkezésemre álló digitális másolatból.

A szokatlan módon kettő helyett egy oszlopban írt szöveg az 1b oldalon a tükörben kezdődik, majd folytatódik a margón, ahol fejjel lefelé, alulról felfelé halad. Átkúszik a 2a oldalon a tükörbe, aztán a lap aljáról visszaugrik a lap tetejére, és a lap szélén fentről lefele írva kerül át a 2b oldalra. A szöveg szerkezete a továbbiakban ezt a mintát követi. A szöveg körüli keret (f. 1b–10b) egy arany színű csikból áll.

A kézirat datálatlan. Bár a díván végén a másolás helye és a másoló neve nem szerepel, az 1a oldalon olvasható török nyelvű bejegyzés szerint a kötetet egy bizonyos Mír Szífaj[i] Bagdádí (Mír Sīfay[i] Bagdādi) másolta, a bejegyzés készítője később vásárolta meg. Ugyanezen a lapon valaki, talán a másoló, a kötet címét a következő módon adta meg: *Dīvān-i Fārsī li sulṭān el-ġāzī el-marḥūm el-sulṭān Salīm ḥān*. A címsorok alatti, a hidzsra szerinti 1336-os év dzsemāziü'l-evvel havára (1918 márciusára) datált jegyzet szerint a példány tartalmát több kéziratból másolták össze. Egy bizonyos kaffai származású Muhammed Iffetī (Muḥammed 'Iffetī al-Kefevī) datálatlan bejegyzése (f. 110b), mely Isztambulban készült, arra utal, hogy a kötet járt a városban, esetleg ott is állították össze. Az 1a oldalon a fent említetteken kívül még néhány datálatlan tulajdonosi bejegyzés és a digitális másolatban olvashatatlan tulajdonosi pecsét látható.

Mivel a digitális másolatból a 45b és a 46a oldal között legalább egy lap hiányzik, ezért a kötetben foglalt versek száma csak hozzávetőlegesen állapítható meg. A kéziratban, amelyben a másoló nem külön fejezetekbe írta a különböző műfajú verseket, körülbelül 532 gazel, 11 kaszida (f. 56b–58a; 60b–61b; 63a–65a; 65b–67b; 68a–70a; 98a–101b; 106b–107b; 108a–110a) és egy *tahmīsz*, a Dzsámí gazelje ihlette vers, olvasható.

A kézirat két részből áll. Az első rész (f. 1b–49a) egy, a rímelő sorvégek szerinti betűrendbe szedett teljes dívánt tartalmaz. A második részben olyan versek olvashatók, melyek az első részben nem szerepelnek, s melyeket a szö-

veg másolója jól láthatóan több forrásból gyűjtött össze. A kézirat nem szerepel Aydın könyvében.

2.17. *Kitābhāna, Mūza va Markaz-i Asnād-i Majlis-i Šu'ra-yi Islāmī, Teherán, Ms. 21013/2 (Majlis 21013)*

A *nesztalik* írástípussal készült gyűjteményes kötet 204 számozott oldalból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. Szelim dívánja (p. 75–200) a második szöveg a kolligátumban, amelynek első részében Amír Sáhí versgyűjteménye (p. 2–72) olvasható. Ez, mint erről már korábban szó esett, azért érdekes, mert a korabeli híradások szerint a perzsa kritikusok Szelim költői stílusát Sáhíéhoz hasonlították. Mindkét datálatlan szöveget ugyanaz az ismeretlen másoló jegyezte le, egy meg nem nevezett helyen.

A kötet sziluettpapírra készült, amelyet különböző növények – tulipánok, szegfűk, levelek, ciprusok – helyenként színezett árnyképe díszít. A szöveg keretét arannyal rajzolták meg. A sziluettpapír Iránban valamivel hamarabb, a 15. században, az Oszmán Birodalomban csak a 16. század végén jelent meg, s nem sokáig maradt divatban.⁵⁷ Mindezek ismeretében feltételezhető tehát, hogy a kötet valamikor a 16. században készült.

A díván szövege eredetileg a kaszída-fejezettel kezdődött, amely a példány jelenlegi állapotában meglehetősen szomorú képet mutat. A lapok összekeveredtek, és néhány fólió hiányzik is. A szöveg a *hezeds-i müssemn-i szálím* (*hezec-i müssemn-i sālím*; . - - - | . - - - | . - - - | . - - -) versmértékre, -*ān* rímre és -*ī redīf*re írt kaszída 14. párversével kezdődik. A két dicsőítőteményt teljes egészében és két továbbit töredékesen tartalmazó szövegegység hirtelen megszakad (p. 82), az -*an* rímre írt kaszídából csak az első tizenkét bejt van meg. Egy lap biztosan hiányzik innen. A kötet sorrendjében következő, de a kaszída-fejezet elejére kíváncsozó egységet az eredeti helyét jelezve díszes *ünvān* vezeti be. Az első szöveg a *münádzsát* (p. 84), ezt követi a *tevhid* (p. 84–85), a rövid *nat* (p. 85) és a *terkib bend* formában a próféta dicséretére írt *nat* (p. 86–89).

A gazel-fejezetben (p. 100–200) 208 gazel és egy *muhammesz* található. A kézirat nem szerepel Aydın könyvében.

2.18. *Kitābhāna va Mūza-yi Millī-yi Malek, Teherán, Ms. 4620 (=Malek)*

A *nesztalik* írástípussal készült kötet 116 számozott oldalból áll, oldalanként átlagosan 11 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló személye és a másolás helye

---

⁵⁷ Adam Gacek, *Arabic Manuscripts. A Vademecum for Readers*. Leiden, 2009, 90.

nem ismert. Az első oldalon szépen kivitelezett *ünnvân* látható, a szöveg körüli keretet arany színnel rajzolták meg.

A szöveg a *tevhiddel* kezdődik, amely hirtelen abbamarad, s a második oldalon már egy gazel olvasható. Az első és a második oldal között tehát jó néhány lap biztosan hiányzik. A gazel-fejezet (p. 2–116) 186 gazelt tartalmaz. A kézirat nem szerepel Aydın könyvében.

2.19. *Sāzmān-i Asnād va Kitābhāna-yi Millī-yi Īrān, Teherān, Ms. 2495 (= Millī)*

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 58 számozott oldalból áll, oldalanként átlagosan 13 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló neve és a másolás helye ismeretlen. A díván szövege a *tevhiddel* kezdődik (p. 1–2), amelyet a rövid *nat* (p. 2–3) és a *terkīb bend* követ (p. 3–5). A gazel-fejezet 104 gazel mellett utolsó költeményként az *-ār* rímre és *-ī redīfre* írt kaszídát is tartalmazza. A kézirat nem szerepel Aydın kötetében.

2.20. *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye 3827 (=NO)*

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 73 számozott fölióból áll, oldalanként átlagosan 12 sorral. A Mekkában készült példány datálatlan, a másoló neve nem ismert. Az 1a oldalon III. Oszmán szultán (1754–1757) alapítványi könyvtárának pecsétje és a kötet alapítványi letétbe helyezésének tényét rögzítő bejegyzés szerepel. Az 1b oldalon szép *ünnvân* látható, a szöveget kék és arany csíkokból álló keret veszi körül.

A díván szövege a *tevhiddel* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a–b), a *münádzsát* (f. 2b–3a) és a *terkīb bend* (f. 3a–5a) követ. A gazel-fejezet (f. 5a–73a) 233 gazelt tartalmaz. A 37b és a 38a oldal között egy lap hiányzik.

2.21. *Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reşid Efendi 762 (=RE)*

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 57 számozott fölióból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. A kézirat másolását a meg nem nevezett írnok 974. rebīü'l-evvel 1-jén (1566. szeptember 26-án) fejezte be. Aydın szerint a másolás helye Kajszeri volt.⁵⁸ A kolofon (f. 57b) ezzel szemben csak annyit mond, hogy a kéziratot abban az évben készítették, amikor Szülejmán szultán Bécs ellen vonult, és Píri pasa (Pírī paşa) Kajszeri mellett táborozott. A nevezett pasa valószínűleg

---

⁵⁸ Aydın, *i. m.*, 78.

azonos azzal a Píri pasával, aki az 1566-os hadjárat idején Adana szandzsákbégje volt, s a szultán távollétében Kajszeri és környéke védelmét kapta feladatul.⁵⁹ Bár az a tény, hogy a másoló a kolofonban megemlíti Píri pasát, egyértelművé teszi, hogy közel állt hozzá, még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a másolás helye Kajszeri lett volna.

A díván szövege a *tevhíddel* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet a *nat* (f. 2a–b), a *münádzsát* (f. 2b) és a *terkib bend* követ (f. 2b–4a). A *terkib bendet* megelőző fejléc a költeményt – helytelenül – *terdzsi bend*nek nevezi. A gazel-fejezet (f. 4a–57b) 230 gazelt tartalmaz.

2.22. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 507 (=Revan 507)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 32 számozott fólióból áll, oldalanként átlagosan 15 sorral. A kézirat datálatlan, a másoló neve és a másolás helye ismeretlen. A 2a oldalon két tulajdonosi bejegyzés és pecsét látható. A pénzügyigazgatásban írnokként dolgozó Szejjid Ahmed Nürî (Seyyid Ahmed Nürî) datált tulajdonosi bejegyzésén szereplő évszámnak csak a két utolsó jegye van megadva. Az évszámmal ellátott pecsét alapján a bejegyzés alatt olvasható 54-es szám a hidzsra szerinti 1254-es évre, vagyis 1838–1839-re vonatkozik. A másik volt tulajdonos, Gálíb Zühdi (Ġalib Zühdi) bejegyzése a másik alatt látható, ezért az évre utaló 5-ös szám talán 1255-re (1839–1840) utalhat. A 2b oldalt *ünvân* díszíti, a szöveg keretét arannyal rajzolták meg.

A szöveg a *tevhíddel* kezdődik (f. 2b–3a), amelyet a rövid *nat* (f. 3a–3b), a *münádzsát* (f. 3b) és a *terkib bend* követ (f. 3b–4b). A gazel-fejezet (f. 5a–32b) 117 gazelt tartalmaz.

2.23. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 737 (=Revan 737)

A *neszthalik* írástípussal készült kötet 42 számozott fólióból áll, oldalanként átlagosan 13 sorral. A kolofonban másolóként említett Abd al-Váhid minden bizonnyal azonos azzal az Abd al-Váhid Meshedivel, aki a Fatih és az İÜ 1016 kéziratot is másolta. Ha ez valóban így van, akkor nagyon valószínű, hogy a kézirat Nagy Szülejmán szultán idejében Isztambulban keletkezett. Az 1a oldalon I. Mahmúd (1730–1754) alapítványi könyvtárának pecsétje látható. Az 1b

⁵⁹ Alaattin Aköz, Karaman'dan Sigetvar'a: bir eyalet ölçeğinde Kanuni Sultan Süleyman'in son Macaristan seferi. In: *Perspectives on Ottoman Studies. Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)*. Ed. by Ekrem Caušević–Nenad Moacanin–Vjerran Kursar. Münster, 2010, 41.

oldal szépen megfestett *ünvánnal* kezdődik. A szövegkeretet ezen az oldalon pirossal és arannyal, később késsel és arannyal rajzolták meg.

A díván szövege a *tevhiddel* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet a kéziratban *münádzsátnak* minősített rövid *nat* (f. 2a–2b), a *münádzsát* (f. 2b–3a) és a *terkib bend* (f. 3a–4b) követ. A kaszida-fejezetben egyetlen kaszida, az *-ar* rímre és *-aş redifre* írt dicsvers olvasható (f. 4b–6a). A gazel-fejezet (f. 6b–40b) 139 gazelt tartalmaz. A kézirat az *-ār* rímre és *-ī redifre* írt kaszidával ér véget (f. 40b–42b).

2.24. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 738 (=Revan 738)

A *nesztalik* írástípussal készült kötet 32 számozott fólióból áll, oldalanként átlagosan 12 sorral. A kéziratot Abd al-Váhid Meshedí másolta, a kötet tehát – a Fatih, az İÜ 1016 és a Revan 737 kézirathoz hasonlóan – valamikor Nagy Szülejmán idejében Isztambulban keletkezhetett. Az 1a oldalon I. Mahmúd (1730–1754) alapítványi könyvtárának pecsétje látható. Az 1b oldal szépen megfestett *ünvánnal* kezdődik. A szövegkeretet késsel és arannyal rajzolták meg.

A díván szövege a *tevhiddel* kezdődik (f. 1b–2a), amelyet a rövid *nat* (f. 2a–2b) és a *terkib bend* (f. 2b–4a) követ. A gazel-fejezet (f. 4a–31b) 100 gazelt tartalmaz. A kézirat az *-ār* rímre és *-ī redifre* írt kaszidával ér véget (f. 31b–32a).

3. A kéziratok összehasonlító vizsgálatának eredményei röviden

3.1. Szelim szultán dívánjának nem ismerjük a szerző által készített, autográf példányát. A legkorábbi kézirat a szultán uralkodása alatt készült, és a teljes életműnek kevesebb mint a felét tartalmazza.

3.2. A kéziratok összehasonlító elemzése alapján elmondható, hogy a ma ismert példányok között – a minden bizonnyal az AE alapján készült İÜ 1331 kivételével – közvetlen kapcsolat nem állapítható meg. Igaz ez a Abd el-Váhid Meshedí által másolt öt kézira is.⁶⁰ Mindez azt is jelenti, hogy a dívánnak az idők során még jó néhány példánya készülhetett, amelyek vagy elpusztultak a történelem viharaiiban, vagy valahol egy könyvtár gyűjteményében lappanganak. Ezt a feltételezést látszanak erősíteni a Szelim költészetét értékelő, már említett korabeli beszámolók, amelyek számos, a díván egyik ismert kéziratában sem szereplő verset, verssort őriztek meg. A Majlis 13392 szerkezete is a fenti feltevést támasztja alá, hiszen egyértelmű, hogy a kézirat másoló-szerkesztője

---

⁶⁰ Az ötödik kézirat a párizsi példány, amelyet Horn is felhasznált. A kézirat leírását ld. Edgard Blochet, *Catalogue de la collection de manuscrits orientaux arabes, persans et turcs formée par M. Charles Schefer*. Paris, 1900, 81.

a több verset egyedülként megőrző kötet második felének anyagát különböző kéziratokból gyűjtötte össze, s ezek még nem kerültek elő. A hiányzó kéziratok melletti érvként hozható fel még az is, hogy a Majlis 13392-n kívül a szintén késői HM kézirat is tartalmaz pár olyan verset, amely máshol nem található meg.

3.3. Öt kézirat egyetlen másoló, a Nagy Szülejmán idejében Isztambulban tevékenykedő kalligráfus mester, Abd el-Váhid Meshedí nevéhez fűződik. Mivel az általa másolt kéziratok mind Szelim halála után készültek, kézenfekvő lett volna, hogy Abd el-Váhid kézírataiban egy már kialakult Szelim-kánon tükröződjék. Ez azonban nagy valószínűséggel nem így van.

A kéziratok már első ránézésre is különböznek egymástól. Bár közös vonásuk, hogy mindegyikük az *-ār* rímre és *-ī redīfe* írt kaszídával ér véget, a tartalmuk között egyértelmű eltérések figyelhetők meg. A Fatih kézirat tartalmazza a *tevhídet*, a két *natot*, 104 gazelt és a kötet végén a már említett kaszídát. Az İÜ 1016-ban megtalálható a *tevhíd*, a *terkīb bend* formában írt *nat* mellett 131 gazel, egy dicsköltemény a kaszída-fejezetben, a már említett vers pedig a kötet végén. A Revan 737 hasonlít az előző kézírra, de nem pontosan egyezik meg vele. Fellelhető benne a *tevhíd*, a *münádzsát*, mind a két *nat* és a két kaszída, egyik a kaszída-fejezetben, a másik a kötet végén. A gazelek száma 139. A Revan 738 a Fatih kézírathoz hasonlóan kevés verset tartalmaz. Megvan benne a *tevhíd*, a két *nat*, a kötetet záró kaszída, de a gazelek száma csak 100. A párizsi kézirat a *tevhíd*, a rövid *nat*, a *münádzsát* és a *terkīb bend* után az *-aş* rímre írt kaszída mellett még 136 gazelt tartalmaz.

A versek szövegének az elemzése is azt mutatja, hogy az általam használt négy Meshedí-kézirat két csoportba sorolható. Az egyikbe a Fatih és a Revan 738, a másikba az İÜ 1016 és a Revan 737 tartozik. Az első csoport kiegészül még az Iráni Nemzeti Könyvtár kéziratával (Millī), a második pedig a párizsi kézirrattal.

A Meshedí-kéziratok különbözősége azt mutatja, hogy a Szelim-kánon összeállítása a szultán halála után sem zárult le: a gyűjtőmunka folyamatosan zajlott, s a kéziratok újabb és újabb versekkel egészültek ki.

3.4. A kéziratokat két nagy csoportba lehet sorolni. Az első csoportba a következő kéziratok tartoznak: Atf 2077, Esad, Fatih, İÜ 1016, İÜ 1330, Lİ, Malek, Millī, NO, RE, Revan 507, Revan 737, Revan 738. Azok a kéziratok, melyekre Horn a kritikai kiadását építette, nagyrészt ebbe a csoportba tartoznak.

A versek szövegének elemzése alapján a csoporton belül négy alcsoportot lehet felállítani: 1. Atf 2077, Lİ, Revan 507; 2. a Meshedí-csoport (Fatih, İÜ 1016, Revan 737, Revan 738, Millī); 3. Esad, İÜ 1330, Majlis 13392 eleje, Malek; 4. NO, RE. Az egyes alcsoportokba tartozó kéziratok hasonló vonásokat mutatnak, de nincs közöttük közvetlen kapcsolat.

A második csoport kézíratai a következők: Amasya, AE, Atf 2078, HM, İÜ 929, İÜ 1331, Jerusalem, Majlis 13392 második fele, Majlis 21013. A csoport

kéziratai sok olyan költeményt megőriztek, amelyek az első csoportba tartozó példányokban nincsenek meg. Különösen szembetűnő a két csoport közötti különbség az *r*-re végződő gazeleknél, ahol a második csoport kézírataiban sokkal több ilyen költemény van. Szintén érdekes, hogy azoknál a verseknél, amelyek csak a második csoporthoz tartozó kéziratokban szerepelnek, sokkal egységesebb a szöveg, kevesebb a szövegváltozat.

A többször újrakezdődő betűrendjével az ankarai kézirat és a hosszabb gazelekből is csak öt párverset közlő İÜ 1607 egyik csoportba sem tartozik. Tartalmát tekintve az utóbbi kézirat egyébként a második csoporthoz áll közel.

Az első csoportba sorolható kéziratok között több a korai példány, hiszen ide tartozik a Szelim idejében készült İÜ 1330 és a valószínűleg Nagy Szülejmán uralkodása alatt összeállított négy Meshedí-kézirat. Az írástípus alapján a Meshedí-kéziratokkal egykorú lehet Esad is, melyet nagy valószínűség szerint határozott szerkesztői szándék nyomán úgy helyeztek el egy gyűjteményes kötetben, hogy azzal Szelim helyét is kijelöljék a perzsa irodalmi hagyományban. Koruk alapján úgy tűnik, hogy az első csoport kéziratai a díván első redakcióját képviselik.

Az 1554-ben befejezett jeruzsálemi kézirat azt sugallja, hogy valamivel több mint harminc évvel a szerző halála után a dívánnak egy új redakciója is elkészült. A kötetben sok olyan vers szerepel, amelyik a korábbi redakciót képviselő példányokban nincs meg, ami arra utal, hogy Szülejmán uralkodása alatt komoly kutatómunka folyt Szelim verseinek összegyűjtése céljából. A jeruzsálemi kézirat kivitelezése és az a tény, hogy a kötet valamikor II. Szelim könyvtárának gyűjteményébe tartozott, arra enged következtetni, hogy az új redakció esetleg a szultáni udvarban készülhetett.

Towards a new critical edition of Yavuz Sultān Selīm's Persian Dīvān. An overview of the manuscripts and the previous scholarly literature on the topic

Benedek PÉRI

Many Ottoman Sultans excelled in poetry, but Selīm I (1512–1520) was the only one who composed poetry almost exclusively in Persian. The first printed edition of his divan was published in Istanbul in 1889. This edition was based on a single manuscript. The first critical edition was prepared by a German Iranist, Paul Horn in 1904. He based his work on seven manuscripts, four of which he found in European libraries. Only three came from collections in Turkey. A couple of years ago a project was started by the author of the present article to prepare a new edition of the divan. The work started with browsing library

catalogues and identifying manuscripts that were unknown to Horn. The search included libraries in Europe and the Middle East. Many new manuscripts were found. The new critical edition is going to be based on Horn's publication and 24 manuscripts, 21 of which were not seen by the scholar in question. Nineteen of the manuscripts are from libraries in Turkey, four are from libraries in Tehran and one is from Israel. These manuscripts contain many hitherto unpublished poems. The aim of the present article is to give a detailed description of the contents of all the manuscripts used for the new critical edition of Sultān Selīm's divan and to specify the number of gazels, kasides, etc. contained in each volume.